

VASIL' ORLIK

W SPRAWIE METODOLOGII BADAŃ NUMIZMATYCZNYCH

A. L. Ponomarev, *Èvolûciâ deneznyh sistem Pričernomor'â i Balkan XIII–XV vv.*, Moskva 2011, Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta, 672 s., ISBN 978-5-211-06307-5.

Współczesny rozwój różnych gałęzi wiedzy naukowej potrzebuje nie tylko doskonalenia arsenału metodologicznego badacza, ale czasem stosowania nowych, niekiedy rewolucyjnych metod badawczych — czy choćby starych, lecz zapomnianych albo niedocenionych współcześnie. Dotyczy to również numizmatyki jako nauki historycznej. Ostatnie dziesięciolecia przyniosły jej miłośnikom nie tylko odkrycia nowych typów monet, ale i nowe osiągnięcia w badaniach historii obiegu pieniężnego, technologii produkcji monet oraz w metodach badań numizmatycznych.

W 2011 r. wydawnictwo Moskiewskiego Uniwersytetu Państwowego imienia Michaiła Łomonosowa (MGU) wydało (i zaraz w rok później wznowiło) monografię Andrieja Leonidowicza Ponomariowa „Ewolucja systemów pieniężnych na wybrzeżach Morza Czarnego i Bałkanach w XIII–XV w.” Jest to dysertacja habilitacyjna w zakresie nauk historycznych, obroniona pod tym samym tytułem w MGU w 2010 r. Książka została uznana za istotne wydarzenie w rosyjskiej historiografii i nagrodzona w Międzynarodowym Konkursie na najlepszy projekt naukowo-wydawniczy w kategorii „Nauki społeczne”, a w II Międzynarodowym Konkursie Wydawnictw Dydaktycznych dla wyższych szkół transportowych „Książka uniwersytecka 2013” otrzymała dyplom III stopnia za najlepsze wykonanie poligraficzne¹.

---

¹ Книга А. Л. Пономарева „Èvolûciâ deneznyh sistem Pričernomor'â i Balkan XIII–XV vv.” priznana lučšej naučnoj knjigoj, http://msupublishing.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=585:2012-11-14-20-20-47&catid=1&Itemid=100046. Pod-

Monografia składa się z tradycyjnego wstępu, przeglądu źródeł i literatury, czterech rozdziałów, wniosków i spisu wykorzystanej literatury (wykaz tabel zamieszczono przy spisie treści). Pierwszy rozdział, „Pojęcia, metody i prawa” (s. 37–156), to rdzeń pracy Ponomariowa, bowiem właśnie na opisanym w nim aparacie pojęciowo-kategoryjnym, metodzie i prawach naukowych zasadza się całe dalsze badanie, które znalazło swoje odbicie w trzech następujących rozdziałach — „Złota Orda w XIII–XV w.”, „Imperium Wielkich Komnenów” oraz „System pieniężno-finansowy Bizancjum i Bałkanów”. Autor w nocie do książki wskazuje, że „wyniki otrzymane w monografii stanowią nie tylko treść procesu ewolucji systemów finansowych regionu, ale także i instrument niezbędny dla badania historii gospodarczej całego Lewantu w średniowieczu” (s. 4). Dla zrozumienia „niezbędnego instrumentu” zatrzymamy się więc na analizie pierwszego rozdziału pracy A. Ponomariowa.

Podjęcie metodologiczne autora, zastosowane w jego poprzedniej monografii „Pieniądze Złotej Ordy i Cesarstwa Trapezunckiego. Numizmatyka kwantytwna i średniowieczne procesy gospodarcze”, wydanej w 2002 roku², zostało zaaprobowane w nauce. Wymieniona praca, według rosyjskiego uczonego Piotra Pietrowa, otwarła nową erę „w metodzie poznania obiegu pieniężnego, rekonstrukcji dynamiki stanu gospodarczego, dystrybucji bogactw i dochodów pośród ludności państw średniowiecznych”³. Recenzent proponował nawet dodać do tej książki jeszcze jeden rozdział, „Podstawy metod analizy statystycznej w numizmatyce i ich możliwości”.

Jak widzimy, wydanie nowej monografii w 2011 r. poprzedził rzetelny i skomplikowany proces poszukiwań naukowych A. Ponomariowa: formowania, testowania i rozwoju jego narzędzi metodologicznych. Narzędzi, które powinny stanowić dla badaczy problemów historii ekonomicznej, w tym i obiegu pieniężnego, uniwersalny — czy prawie uniwersalny — instrument efektywnego rozstrzygnięcia skomplikowanych zagadnień naukowych i podejmowania wezwań, stojących przed współczesną nauką.

Szczegółowe zaznajomienie się z tą pracą, a zwłaszcza z jej częścią, poświęconą zaproponowanym przez autora narzędziom metodologicznym, świadczy, że

---

sumowanie wyników II Międzynarodowego konkursu wydawnictw dydaktycznych dla wyższych uczelni transportowych „Książka Uniwersytecka – 2013” — <http://umczdt.victory.su/news/200/>.

² A. L. Ponomarev, *Den'gi Zolotoj Ordy i Trapezundskoj imperii. Kvantitativnaâ numizmatika i processy srednevekovoj ekonomiki*, Moskwa 2002, Editorial URSS, ss. 216.

³ P. N. Petrov, rec. monografii A. L. Ponomareva *Den'gi Zolotoj Ordy i Trapezundskoj imperii. Kvantitativnaâ numizmatika i processy srednevekovoj ekonomiki*, Moskwa 2002, [w:] *Drevnosti Povolż'â i drugih regionov*. Nr 4: Niżnij Novgorod 2002, T. 3, s. 166.

badania A. Ponomariowa opierają się na regułach i zasadach statystyki. To jest naprawdę nowatorskie w nauce historycznej, a w rosyjskiej numizmatyce w ogóle jest rewolucyjne. I tak, w szczególności, autor wykorzystuje wzór Sturgesa i szereg rozkładów statystycznych (s. 62–79), a mianowicie: rozkład normalny przy analizie wagi monet, rozkład wykładniczy dla przedstawienia wzrostu liczebności emisji monet (s. 119–127), rozkład dwumianowy dla charakterystyki zużycia stempla monet i jego wydajności, a także sumę dwóch rozkładów normalnych jako model pojawiania się nowych stempli (s. 143–156).

Mimo to przedłożona monografia, jak każda praca twórcza, zawiera pewne momenty dyskusyjne i usterki, których wskazanie będzie sprzyjać pełniejszej i bardziej obiektywnej charakterystyce otrzymanych wyników.

Za pomocą wzoru Herberta Sturgesa zatem rosyjski badacz oblicza optymalny przedział h dla budowy histogramów wag i odnalezienia „nominalnej wagi monety” wskazując, że „numizmatycy nie domyślają się istnienia optymalnego przedziału”. Oto dopiero teraz, po wieloletnich poszukiwaniach naukowych A. Ponomariowa, numizmatycy nie tylko dowiedzą się o istnieniu tego wzoru, ale i otrzymają metodę jego wykorzystania (s. 63–64). Tymczasem wykorzystanie przez samego autora wzoru Sturgesa dla rozstrzygnięcia zagadnień naukowych budzi wątpliwość, bo we współczesnej statystyce reguła ta nie jest uważana za prawdziwą. Jeszcze w 1995 r. Rob Hyndman, profesor statystyki Uniwersytetu Monasha (Australia), podkreślał, że „It is a rule which no longer deserves a place in statistics textbooks or as a default in statistical computer packages” („Ta reguła nie zasługuje już na miejsce w podręcznikach statystyki lub jako domyślna w statystycznych pakietach komputerowych”)⁴. Wynika z tego pytanie, czy nie byłoby lepiej, by numizmatycy i dalej „nie domyślali się” istnienia wymienionego wzoru, a co się tyczy jego wykorzystania, zauważymy, że budować koncepcje albo formułować zasadnicze wnioski można tylko na podstawie bezsprzecznego materiału faktycznego, w tym na wzorach matematycznych.

Dość nowatorskie jest wykorzystanie przez A. Ponomariowa innych wymienionych już reguł statystycznych, które pozwalają mu wyciągnąć własne wnioski i zbudować koncepcje, o których, zdaniem autora, współcześni „uczeni nie wiedzą” (s. 117). Jednak wszystkie te reguły autor wykorzystuje bez jakiegokolwiek argumentacji, pod którą w statystyce rozumie się niezbędność wypełnienia warunków przybliżenia rozkładu eksperymentalnych danych⁵. Metoda zaproponowana przez A. Ponomariowa i obliczenia przeprowadzone na jej podstawie nie są więc udowodnione, a zatem i bezsporne, dlatego lepiej będzie nazywać je autor-

---

⁴ R. J. Hyndman, *The problem with Sturges' rule for constructing histograms* // <http://www.robjhyndman.com/papers/sturges.pdf>.

⁵ Aproksymacja rozkładu danych eksperymentalnych: http://dvo.sut.ru/libr/opds/i130hodo_part1/5.htm.

skimi hipotezami. I jeżeli parafrazować tezę autorską, że „uczeni myślą” (s. 117), to sprawiedliwsze będzie stwierdzenie — „autor myśli, że znalazł panaceum dla badań numizmatycznych, które, niestety, być nim nie może”. Jednak nawet wynik negatywny — to też wynik.

Prócz wymienionych niedociągnięć statystycznych, książka wywołuje szereg innych pytań. Najpierw — jaki jest jej zakres geograficzny? Monografia, jak świadczy jej tytuł, dotyczy problemów ewolucji systemów pieniężnych wybrzeża Morza Czarnego i Bałkanów, jednak największy rozdział (s. 157–384) poświęcony został badaniu obiegu pieniężnego w Złotej Ordzie, która znacznie przekraczała granice zadeklarowane w tytule, a zastosowanie takiego terminu geograficznego, jak Lewant, do Kaffy, Dubrownika i innych ziem — co najmniej wywołuje zdziwienie. Prócz ignorancji pojęć już ustalonych w geografii historycznej, autor czasem proponuje własną wizję zasad ekonomii politycznej, a mianowicie w dość uproszczony sposób traktuje takie pojęcia, jak *segnioragium* i *brassagium* (s. 47–52), wartość monety wiąże przeważnie z jej wagą (s. 68), a nie z ilością srebra i złota w niej itd. Nie można nie zapytać o reguły ekonomii politycznej, wykorzystane przez autora do objaśnienia operacji handlowych kupiectwa. Pisze bowiem A. Ponomariow: „kupiec wenecki, który, zawiózłszy do Konstantynopola na sprzedaż florenckie sukna, wrócił stamtąd z jedwabiem, działał zgodnie z schematem „towar-pieniądz-towar-pieniądz” i gromadził swój dochód w ojczyźnie. Jego kolega, który przywiózł tylko dukaty, działał zgodnie z schematem „pieniądz-towar-pieniądz” i nie zyskiwał żadnego dochodu ze sprzedaży sukien Bizantyjczykom” (s. 264–265). Jak widzimy z przytoczonych przez autora (z omyłkami) formuł K. Marxa, przedstawiciele średniowiecznego kupiectwa byli po prostu podróżnikami, którzy nie mieli na celu uzyskania dochodu z wybranego przez siebie rodzaju działalności, skoro w wyniku kilku operacji handlowych wracali na poprzedni poziom zamożności. Wymieniali towar na pieniądze i odwrotnie bez zarobku, tylko może dla samego procesu.

Jednak nie zważając na wyrażone uwagi i zastrzeżenia można stwierdzić, że książka Andrieja Ponomariowa jest samodzielną pracą badawczą, której wyniki mają tak teoretyczne, jak i praktyczne znaczenie. Bezprzeczną jest zasługa tego niezwykłego rosyjskiego badacza w próbach podniesienia badań numizmatycznych na wyższy poziom, z zastosowaniem metodologicznego instrumentarium innych gałęzi wiedzy.

ON THE METHODOLOGY OF NUMISMATIC RESEARCH

A review of the book by A. L. Ponomarev, *Evolution of the Currencies: the Black Sea region and the Balkans in the 13th-15th centuries*, Moscow: University Press, 2011, pp. 672

(Summary)

The review covers the methodology problems of numismatic research, especially statistic methods, applied in the monograph *Evolution of the Currencies: the Black Sea region and the Balkans in the thirteenth to fifteenth centuries*, that resulted from a continuous scientific venture, methodological approaches creation and development.

A detailed inspection of the work as a whole, and of the part devoted to methodological approach suggested by the author in particular, testifies to the research being done on the formulae and statistical basis that is an innovative approach in historical science and a revolutionary one – in Russian numismatics.

A. Ponomaryov applied Sturges' rule to solve his scientific problems. This is quite doubtful as Sturges' rule is not considered valid in modern statistics. A. Ponomaryov's off-base usage of other statistic laws disputes the obtained results which remain hypothetical without a proper argumentation. Yet Andrey Ponomaryov's book constitutes an interesting research. The researcher's indisputable merit is his attempt to level up numismatic researches with the help of other sciences methodology.

Adres autora / The author's address:

Доктор історичних наук, професор Василь Орлик
Завідувач кафедри суспільних наук та документознавства
Кіровоградського національного технічного університету
25006, м. Кіровоград, просп. Університетський 8, Ukraina
vasily_orlik@ukr.net